

Růžena Svobodová — dočteš se toho v každé příručce literárně historické — vstoupila do literatury s t. zv. generací let devadesátých a jest posud její čelná představitelka. Ale to neříká mnoho, to neříká nic tomu, kdo ví, že do této generace počítá se Machar, Šlejhar a Mrštík stejně jako Březina, Sova, Hlaváček. Tvrdil jsem již před lety, třebaš jsem narážel na odpor, a tvrdím dnes znova, že t. zv. generace z let devadesátých není nic jednotného, není jednotka literárně historická; a dnes dodávám, že jest třeba rozdělit ji alespoň ve dva útvary.

Neboť co má společného Machar se Sovou, ať nedím s Březinou? Nikdy nesvedeš tohoto trojího umění v jeden typ. Nepučí ze stejných kořenů, není výrazem téhož, ba ani ne příbuzného poměru k životu a světu — patří dvojí duši, dvojí generaci podstatně různé: dvojí ztělesnění národního ducha.

To, čím okouzlovaly první práce Růženy Svobodové, její Ztroskotáno, její Písčítá půda, Přetížený klas, Zamotaná vlákna, Pozlacenou branou dobrodružné mladosti (první skizza k Milenkám), její první studie k Zahradě irémské na konci devadesátých let v Lumíru, bylo cosi zcela nového v české próze, cosi teskně křehkého, mladého, letorostného, sensitivně melodického, cosi cudného i žárného zároveň, čím zpívaly tehdejší verše Sovovy a první verše Březinovy, sebrané pak v Tajemné dálky, první erotická dramata Hilbertova a jeho první povídky. Ve výtvarném umění vytvářel právě tehdy rovnocinninu tomu J. Preisler svými chladnými jary, podloženými vnitřním žárem,

mízou vroucí v tělech a stoupající do bolestně rozpuklých rtů, erotickou melancholií jinochů a dívek osamocených, bezradných, bez včerejška a bez zítřka, nevykoupených, a přece vyvolených.

Tato nová próza lišila se rozhodně nejen od staršího umění realistického rázu Šimáčkova nebo Svobodova, nýbrž i od mladšího impresionismu V. Mrštíka. Tu i tam dostával se ke slovu umělecký *zrak*. Ale kdežto oko u starších realistů zjišťovalo a popisovalo a připravovalo jen půdu přezvědu, rozumu, indukci hledající zákon společenský, kdežto u Mrštíka klouzalo labužnický po povrchu a strojilo si kvas a hod teplých barevných skvrn, u Růženy Svobodové toto oko *opíjelo* se životem a *uctívalo* jej lyricky a nábožensky jako tajemství tvorby vesmírné. O Šlejharovi ani nemluvím: tak samozřejmý jest rozdíl mezi zmučeným, kvapným, umíněně podezíravým a nedůvěřivým pohledem misantropického škarohlída a lyricky uctívajícím, zbožně milujícím zrakem Růženy Svobodové.

Ano, šlo tehdy českým uměním a českou poesii nové jaro s kypěním míz a šláv, v rozpuku poupat, v burácení jarních větrů, s červánkovými zářemi čistě hořícími na studeném nebi, jaro omamné a cudné, na povrch chladné, ale uvnitř žárné, právě jaro preislerovské, jaro, jakého v ní nebylo od dob družiny májovské a lumírovské, ale mámivější ještě, tesknější, hlubší, pohnuté v temnějších, úrodnějších vrstvách — ale ne všichni z t. zv. generace let devadesátých je cítili, ne *všichni* je nesli; *jen část jich*. Generace let devadesátých jest jakési hraničné pásmo, v němž mísí se staré s novým, vře včerejší vedle zítřejšího.

Jak charakteristické pro tuto *část* generace let devadesátých, že v díle jejím znova ožívají v nových obměnách a s novým smyslem hluboké symboly a životní zkratky máchovské, *poutník* a *vězeň!* Setkáš se s nimi i v díle prvního Březiny, i v tehdejších díle Sovově, i v prvních pracích Růženy Svobodové. Ano, nový svět se rodil, a rodil se v hlubokém, teskném osamocení, odloučen od svých otců a zapřen jimi; cosi nového počínalo se ze sebe; znova rozbíhalo se ze sebe života kolo. Svě vlastní touhy, sny,

400 funkce musil promítnouti ve vnějšek tento nový, mladý život a zalidniti jimi pustý, nehostinný vesmír.

Čtěte jen pozorně lyricky meditativní závěr Přetíženého klasu. „Zaniká a rozprchává se podstata nevysvětlitelného já, jen jedinkrát za věčnost skupená, rozchází se zdoluhavě jako ti, kteří se zúčastnili slavnosti, stísnivše se naposled u východu chrámového, aby se již za těch podmínek nikdy nesešli, je rozvát na všechny strany, jak tehdy řekla, potulný kosmický prach, setkavši se z deseti zemřelých světů, který náhodně zavířil na chvíli v jednotném tanci? Kdož to ví? Jisto, že prošla beze stopy, bez užítku; tiše jako nepronosené slovo, jako neztělesněná myšlenka.“ Nezní jako typické paralipomenon Máchovo tyto mučivě naléhavé, rozryvné otázky po smyslu a posledním účelu lidského bytí — typicky máchovské i svými otazníky? A nezalehla jejich ozvěna až do bezvýhodného labyrintu, v němž zbloudil Valentin z „Povídky o mladém mnichovi“ — „A není nic, není nic, není nic!“ volal Valentin — nebo v němž potácí se jiný mnich, později Blahoslavený?

Neboť co jest Ztroskotáno? Vnějškově příběh mladého erotického omylu, jímž mýlí se mladá nezkušená dívka v hrubém, cynickém muži-světákově. Na první pohled věc bez hlubšího dosahu: ale vpravdě tento blud, tento omyl nepoučeného, bezradného, bezmocného mládí jest tragický, vrací se v mnohých pozdějších pracích autorčiných, není mu opravy, hubí a zabíjí ty, kteří a které se ho dopustili. Ještě v poslední knize básniřčině Po hostině svatební jsou tři práce, a práce hlavní, v nichž takový omyl jest osudný. „Ano, ano, člověk nevolí z velké svobody duše, jak jsem někde čtla, člověk volí z hlubiny svých zatmělostí. Podřekne se u oltáře a je vyhnán do života jako na trh bláznů,“ praví Malachie z Brankova. Oklamatelem-zhoubcem své ženy Marietty je Benedikt z „Vykoupení“; a neschopnost dohovoreti se eroticky ničí Šimona a Viktorii v povídce „Přišel den“.

Co jest Písčítá půda? Na vnějšek historie neblahého, nerovného manželství sensitivní, jemné ženy a hrubého muže, který ji přelstil v rozhodnou chvíli, ale vpravdě melancholie mládí

zmařeného, nepoučeného, bezradného, podvedeného o svá práva na radost. 401

Co jsou Zamotaná vlákna? Souběžný příběh dvou žen, jedné méně krásné, ale moudré, oddané, ukázněné a druhé krásné, ale těkavé, lačné života a jeho bolestného plamene a hynoucí podle toho v jeho žáru jako mūra v plameni svíce. Proti této starší generaci, jejíž spor jest žalostně rozřešen životem, staví básniřka mladší pokolení ženské, toužící po světle poznání a jeho osvobození. S jakým výsledkem? „Jiné sny, poznamenala babička, ale tak smrtelné. Dej jim, Bože, přejíti bez bolesti, bez zášti, bez utrpení, bez zklamání... Pak pohodila rukou, neboť znala marlost svého prosebného vzdechu.“

Osamocení leží jak kletba nad osudem hlavních postav z prvních prací Růženy Svobodové. Jest to kletba všeho nového; osud každého silného, opravdového, nekompromisního mládí. „Jsem jako nový zločin, na který ještě nenašli zákonu. Nevědí, podle čeho mne soudit,“ praví o sobě Olga z Přetíženého klasu. Ale nemohl by tento protest státi nad Máchovým Májem? Nad celým jeho dílem?

Nesnadné bylo tomuto novému mladému útvaru zabydliti svět, organisovati život; zrušiti osamocení, napjati a vybudovati dráhy, které by vedly od něho k druhým; dorozuměti se s lidmi i věcmi, připodobniti si je. Ale zato blažený každý, kdo z něho vyšel, kdo jím prošel! Jen ten, kdo tvoří *ab ovo*, od základní buňky, neepigonsky a neeklekticky, z opojného pocitu a vědomí čehosi prvotného, neodvozeného, zachovává si dlouho básnické mládí. A je zachovala si také až do dneška Růžena Svobodová.

Povšimněte si jen posledních jejích knih. Posvátného jara (1911) a Po hostině svatební (1916). Jaké knihy cele a ryze básnické, se vším pelem milostné něhy! Neotřelé, naivní, sladké, prostné, bez líčidla, bez narkotik modernistických literárních lékáren, bez koření a receptů artistické kuchyně!

Byla kdy napsaná u nás taková píseň rytířské lásky služebné, služebné z překypujícího vnitřního bohatství, z radosti a pro radost, jako jest povídka „O pozorném milenci“ v první knize?

Takový čistý a opravdově cudný příběh dětského milování, jako jest Lucino a Vládovo v „Proserpince“, na niž padne tak náhle a nelitostně jinovatka jarního mrazu? Zahleděl se u nás někdo z dospělých se soucitem tak vážným, tak úzkostným a zúčastněným na kalné proudy jarních průtržů, které zaplavují a pustoší dobu puberty jako Růžena Svobodová v „Povodni“ z téže sbírky povídkové? Vyvolal někdo s větší laskavostí zraku, s jemnějším taktem srdce dětský a panenský život s jeho radostmi, ale i nejistotami a utrpeními jako básnička „Dětského ráje“ v Černých myslivecích a „Pokojného domu“ v Posvátném jaře? Celé Posvátné jaro jest kniha jedinečné úcty a lásky k mládí, za něž nemůže býti dosti vděčno. Plné úcty k jitřnímu životu, k jeho zoři, k jeho mladému bouřnému vínu, plné pochopení a soucitu k mladé tvárné duši, která se formuje z nitra ve vnějšek, plné lásky k tomuto plastickému ději a jeho svatému tajemství jest toto dílo!

A v knize Po hostině svatební jaká velepíseň osudné lásky, silné jako smrt, z níž není uniknutí, jsou povídka první a poslední, „Příběh Malachie z Brankova“ a „Přišel den“. To není básněno z rozpomínky na mládí, to jest básněno ze samého žhavého středu mládí, z jeho ohně a vůně — to jest jejich ryzí a přímý výraz.

„Oko naroubované na srdce“, tak vymezil správně a krásně Rodin pojem umělce-tvůrce. Není básníka bez nového, heroického, objevitelského zraku; on jest dobyvatel života a světa, on zabírá nový život v celé jeho šíři a dálavě. Srdce, duše jest pak tohoto nového světa stavitel, organisátor a zákonodárce, někdo, kdo poji, ladí, harmonisuje, překládá ve vyšší oblast světla a jeho melodie.

V nejprvnějších pracích Růženy Svobodové měl útočně dravou převahu zrak. První její povídky, „Pohřby“, „Nepřipjaté lodi“, „Dámský večer“, její dramatická práce, veselohra Vříši tulipánků, román Ztroskotáno jsou zalidněny pitvornými postavami, viděnými zrakem, který svléká se šatů, vniká pod pleť, proleptává se do každé vrásky. Teprve později stává se vidění její melodičtější, stává se z vidění zření a často i intuitivně jasnozření.

Zraku drží nyní rovnováhu srdce, čímž bych nerad, aby sis myslil sentimentalitu nebo něco jí příbuzného. Nikoliv: srdce, to jest právě smysl pro melodické mocnosti životní.

Zrak zabírá životní povrch, životní šíři, životní dálavy, ale básník musí uměti se ztotožniti i s bytostnými temnotami a hlubinami, kam nepronikne nikdy oko. Básník kromě oka musí míti i smysl pro organisaci teplého živého těla, pro životní dění a jeho tajemný rytmus, tep a tok.

Růst Růženy Svobodové bylo by možno vystihnouti v tomto smyslu tak, že z mladé spisovatelky-pozorovatelky, charakterisující ostře až do karikatury, stává se největší naše vypravovatelka, fabulistka, básnička vedle Boženy Němcové.

Vypravovatel, fabulista, básník epický, to je, milý čtenáři, vzácné koření, a možno říci, den ke dni vzácnější.

Tato tři slova jsou mně souznačná a znamenají mně posvěceného umělce slovesného, který dovede býti práv životu, a právě životu — jeho proměnlivosti, prchavosti, mnohotvarosti —, jako nikdo jiný. Vypravovatel a fabulista přibližuje se životu těsněji než kdo jiný, vystihuje jej v jeho kouzlu, noří se do jeho výhně, žije v ní jako salamandr starých bájí. Vystihuje život ve všech jeho nelogičnostech, a právě nelogičnostech, to jest v tom, čeho není možno se dopočísti, co není možno zbadati rozumem, co uniká našemu výpočtu a logickému dohadu. Fabulista, básník epický jest mně dále ten, kdo dovede se převtěliti v bytosti sobě nejvzdálenější, zcela cizí kulturnímu stupni, na němž žije, v bytosti primitivní, které zdají se spíše duchy přírodními než lidmi: v pastýře, cikány, poutníky, žebráky, tuláky, zbojníky, rusalky, víly, divoženky; ten, kdo dovede objeviti a obejmouti v nich duši kraje divokého, zapadlého, málo dotčeného posud naší niveľující západní civilisací městskou.

U nás dovedla toho Božena Němcová a paní Růžena Svobodová. Nebylo to národopisné studium, ani studium lidové duše, jak se říká, co uzpůsobilo Němcovou k tomu, že vystihla ve svém díle tolik lidí primitivních, divoce vášnivých, horce nebo temně živelných, nýbrž její básnické srdce, dar jeho obraznosti,

404 místy až mythotvorné; svým básnickým srdcem cítila se s nimi zajedno, byla s nimi totožná od počátku.

Podobně jest tomu u Růženy Svobodové. Dovedla se převtěliti jako žádný z jejích vrstevníků, žádná z jejích vrstevnic v bytosti živelné, sladké, mámivé, primitivní, v děti, pastýře, lovce, poutníky, velké milence, svůdce a bitce, ve vášnivé ženy-milenky, v tanečnice posedlé tancem jako démonem, v bytosti náměsíčné, zasvěcené noci a umírající jako od tajemné rány, když padne na ně pohled mužův, v Meluziny, které žijí půlí života ještě v jiném, temnějším životě, než jest světlo denní... Dovedla v Černých myslivcích vyvolati v život zapadlý horský kraj východomoravský, vzkřísiti jej v legendární kráse a září dnes již pohaslé, pokropiti jej vodou živou, dáti mu zachvěti se na hodiny vyhaslým životem minulosti, který hoří již jen v starých lidových písních, baladách, pověstech...

Není náhodné, že básnický výraz krásné prózy Růženy Svobodové je často přímo *baladový*, že zná motivy snové, tuchy, předzvěsti, osudové nápovědi; že vytváří veliké vášně, urputné, nekonečné nenávisti, posláni zasvěcené mstě až za hrob.

„Vitr půlnoční“ a „Převaz, převaz, převozničku“ jsou balady erotické o snových motivech předzvěstných. „Povídka o mnichu“ jest pohádka napsaná na motiv máchovské marnosti a máchovského zoufalství, bezmála scéna z jeho „Krkonošské pouti“, snesená s abstraktních mrazných výšin do líbezného údolí pražské zahrady klášterní; a „Blahoslavený“, symbolická legenda o čisté prostné duši, zabloudil v les lidských šelem, podobný lesu z prologu Dantova. „Historii pošetilé lásky“ označuje autorka sama za „legendu shelleyovskou“: dějstvue se celá na pomezí samoty, snu, vyhnanství a smrti, a sienská epizoda z Dantova „Očistce“ jest jí několika svými tesknými verši hudebním doprovodem. „O krásné Marii“ jest skoro pohádka o kouzelné primitivní bytosti lidské, přenesené do mučivého složitého světa civilizace a jejích konvencí a rychle v něm hynoucí. Černým myslivcům udává pak baladická intonace přímo ráz i skladbu; na „Maryče tanečnici“, na „Nedotknutelné“, na „Sveřepé Meluzině“ jako by

405

Celé básnické dílo Růženy Svobodové jest inspirováno láskou k životu, ne k životu jako k požitku, nýbrž životu jako *tvorbě*. Růžena Svobodová tvořila vždycky horce, neustydle, z varu chvíle a na její pokyn a výzvu. Umění bylo jí zároveň i výrazem života i jeho stupňováním, jeho napětím za vyššími lepšími útvary a hodnotami životnými: v umění život se jí nejen zrcadlil a sám v sobě poznával, nýbrž i očišťoval, sílil, třibil, a to přirozeně již tím mravním úsilím a napětím, kterým jest každý akt opravdu tvořivý. Nic nebylo jí vzdálenějšího, nic cizejšího než *l'art pour l'art*, nauka o umění, které jest se svou rozkoší cílem samo sobě: nic odpornějšího než mrtvolné formulky podvodné alchymie ižiumělecké.

A proto porozuměla také první veliké němé výzvě přítomné chvíle a odpověděla na ni rázem *činem*, činem stejně tvůrčím jako kterákoli její skladba slovesná. Mínila národně záchrannou akci Českého srdce, k níž dala podnět, kterou učenila a vtělila v národní svědomí české, jíž věnovala své dny i noci, odloživši načas i pero. Bude již před budoucností pýchou české strany

agrární, že podala jí k dílu tomu ruku pomocnou, že podepřela ji svou vzornou organisací: vykonala tím čin humánně kulturní, čin sociálního bratrství, cennější před budoucností než celé stohy papíru potištěného sebekrásnějšími deklamacemi sociálně politikými.

Soustavné akci vyhladovovací a vylidňovací, jejímž terčem jsou naše země, čelí se tu prostředky stejně důmyslnými a nadto nesmírně čistými a ušlechtilými, a ruší se tak alespoň částečně její rozpočty. A kromě toho duše českého lidu tím, že se jí v důvěře a lásce ukládá toto sebezapíravé dílo oběti, dorůstá heroismu, který projevuje se již i v jiných směrech a vynutí si dříve nebo později podiv celého světa a skloní ve chvíli rozhodné závaží v náš prospěch. Tisíce a brzy snad již desetitisíce dětí — celé příští generace národní — přenášejí se takto a budou se přenášeti z počínů básnířčina přes dnešní moře bídy, žalu, krve, hladu a smrti do své budoucí vlasti, do naší Země zaslíbené.

Zase jednou v Čechách Slovo tělem učiněno jest.

A byly to vždycky vrcholné chvíle českých dějin, kdy v čin a skutečnost národně společenskou vtělilo se nábadné nebo prorocké slovo myslitelovo nebo básníkovo, slovo lásky, víry, síly, slovo duchového i tělesného bratrství.

Budiž tomu tak i nyní!

Z pocitu nejhlubšího, smrtelného osamocení tryská básnická tvorba Březinova; a tryskala tak vždycky u všech velkých tvůrců moderních. Nebylo jiné tvorby pro nás, kdož jsme byli odsouzeni k atomismu moderního života, v němž vládly zlomkovitost a svár a kde rytmus lámal se po každé vlně, — pro nás, již říkají generace let devadesátých. *Zítřka* bude snad jinak — snad nastoupí éra tvorby z družnosti pro družnost, jako tomu bylo v třikrátě blažených časech antických; *včera* a *dnes* nebylo a není jinak.

Lékem proti osamocení jest modernímu tvůrci tvorba. Tvůrce vytváří své dílo *z potřeby*, *z lísně*, *z hrůzy*: doplní se, uniknouti samotě, vyplníti ji, zalidniti ji! Tato bolestná potřeba nebo nutnost — ne milostné překypění, nýbrž skoupá tíseň — stojí jako železný zákon nad moderní tvorbou, zároveň její velikost i bída. Ne štědrým odleskem marnotratného života, nýbrž jeho bolestnou náhradou bude ti umění, stojí psáno nad *louto* branou.

Moderní tvůrce tvoří, aby unikl hrůzám samoty. Umění jest mu cestou k vykoupení a nástrojem sebevykoupení. Život klade za jeho podnož a blíží se k němu trnitou žhavou stezkou asketickou: mnich, mučedník, sebeobětovatel, fanatik a vyznavač. Pamatuješ se na báseň „Umění“, kterou jako vášnivým symbolem víry uzavírá Březina svou první knihu básnickou? „Na hranicích svých dní Ti volám: muč a pal | a v bolů žalářích mi tvář mou vyběl na sních: | já v díků kadidlo do vůní spálím žal | Ti ohněm rytmů v básních!“ „A pěnu rozkoše, již hází lásky var, | na purpur koberečů Ti v bílé kvítí nastru | i blaho dívčích těl, kde